

Η μεσαιωνική ιδεολογία

(Σημειώσεις Ρ. Μπενβενίστε)

Η κοινωνική στρωμάτωση στην ύπαιθρο του πρώιμου Μεσαίωνα, όπως προκύπτει από τις πηγές και όπως προσπαθήσαμε να την περιγράψουμε παραπάνω, δεν ταυτίζεται με εκείνη που περιγράφουν τα μέλη της ελίτ την εποχή εκείνη υπό θρησκευτικό πρίσμα και υιοθετώντας ηθικά κριτήρια. Η Εκκλησία εγκαθίδρυσε την εξουσία της σε μια χριστιανική κοινωνία χάρη σε ένα δίκτυο ισχυρών επισκόπων και μοναστηριών. Οι εκπρόσωποί της εκφράζουν μια κυρίαρχη ιδεολογία¹ που η συγκρότησή της, όπως και οι αλλαγές που θα υποστεί τους επόμενους αιώνες, δεν μαρτυρεί την κοινωνική ιεραρχία αλλά αντανακλά εν μέρει τις αξίες, τις προθέσεις ή και τις στρατηγικές της εκκλησιαστικής ελίτ.

Ιεραρχημένος θεωρείτο βέβαια και ο επουράνιος κόσμος με τους αγγέλους και τους αρχαγγέλους που τον κατοικούσαν. Ο Hincmar στο μοναστήρι του Saint-Remi μελέτησε την πραγματεία του Ψευδο-Διονυσίου «του Αρεοπαγίτη» και τόνισε τις παραλληλίες μεταξύ επίγειου και επουράνιου κόσμου. Στα πατερικά κείμενα οι κοσμικοί αποτελούν μια ξεχωριστή κατηγορία που περιλαμβάνει ευγενείς και αγρότες, πολεμιστές και εμπόρους, πλούσιους και φτωχούς. Για τους εκκλησιαστικούς το ιδεώδες είναι το τάγμα (*ordo*) των μοναχών. Ο επίσκοπος της Ορλεάνης Θεοδούλφος περιγράφει, τον 9^ο αιώνα την κοινωνία του να υπακούει στην τριμερή διαίρεση σε *ordines*: Οι μοναχοί ζουν στη βάση του θεϊκού θρόνου, οι κληρικοί προετοιμάζουν τους πιστούς για τη σωτηρία, ενώ οι κοσμικοί απλώς «γυρνάνε τη ρόδα του μύλου». Η βασική διάκριση γίνεται ανάμεσα σε μοναχούς και κληρικούς από τη μια, κοσμικούς από την άλλη.

Ένα διαφορετικό παράδειγμα μας προσφέρεται, την ίδια εποχή, σε ένα *capitulum* που απευθύνεται σε έναν *missus dominici*: «Πρέπει να γνωρίζει κανείς ότι δεν υπάρχουν παρά ελεύθεροι και δούλοι». Εδώ έχουμε μια ιδεολογικά ενδιαφέρουσα περιγραφή, που απηχεί βέβαια το ρωμαϊκό δίκαιο και τονίζει ένα νομικό κριτήριο σημαντικό για εκείνους που θεωρούν ότι ο βασικός διαχωρισμός είναι αυτός ανάμεσα στους ελεύθερους που πολεμούν και παρίστανται στο δικαστήριο και όλους τους άλλους. Και η θεώρηση αυτή παραγνωρίζει βέβαια τις διαφορές ανάμεσα σε εκείνους που ασκούν τα δικαιώματα της ελευθερίας τους και όλους εκείνους που δεν διαθέτουν πλέον τα υλικά μέσα να χρησιμοποιήσουν την ελευθερία τους.

---

¹ G. Duby, «Κοινωνική Ιστορία και Ιδεολογία των κοινωνιών», Μεσαιωνική Δύση: Κοινωνία και ιδεολογία..., ό.π. σ. 67-94.

Τον 9^ο αιώνα οι κληρικοί και μοναχοί συμμετέχουν ενεργά στη δημιουργία του κοινωνικού φαντασιακού. Σύμφωνα με την κυρίαρχη ιδεολογία λοιπόν, η κοινωνική στρωμάτωση οφείλεται σε διάταγμα της Θείας Πρόνοιας: καθένας έχει τη θέση του στην κοινωνική ιεραρχία και οποιαδήποτε αλλαγή κινδυνεύει να επισύρει τη διασάλευση της τάξης: Ο Θεός τοποθέτησε κάθε άτομο σε μια ομάδα (*ordo*), του ανέθεσε ένα καθήκον (*ministerium*) και η οργάνωση αυτή δεν μπορεί να ανατραπεί χωρίς να διαπραχθεί ιεροσυλία. Οι *ordines* επιτελούν τη δική τους λειτουργία εξασφαλίζοντας την αμοιβαιότητα των υπηρεσιών: τη μαγικο-θρησκευτική λειτουργία, τη στρατιωτική και την παραγωγική, της γονιμότητας. Από το 1941, ο Georges Dumézil εντόπιζε το τριμερές αυτό σχήμα (με τις λειτουργίες της θρησκείας, του πολέμου και της παραγωγής) στο λεξιλόγιο, την κοινωνική οργάνωση και τους θρύλους λαών τους οποίους προσδιόριζε προσδιόριζε ως «ινδοευρωπαϊκούς».

Το σύστημα αυτό ήταν πάντως γνωστό στους συγγραφείς του πρώιμου Μεσαίωνα. Τον 9^ο αιώνα, εμπνεόμενος μάλλον από τον Ισίδωρο της Σεβίλλης, ο Haymon της Auxerre, σε ένα «Σχόλιο για την Αποκάλυψη», περιγράφει μια κοινωνία διαιρεμένη σε τρεις ομάδες, τους *oratores*, που προσεύχονται, τους *bellatores* που πολεμούν και τους *agricolantes* που καλλιεργούν τη γη. Παρατηρούμε ότι το σχήμα αυτό αφήνει απ' έξω τους εμπόρους, μολονότι υπήρχαν και γνωρίζουμε μάλιστα ότι το 828 ο Λουδοβίκος ο Ευσεβής έλαβε υπό την προστασία του τους *negotiatores*. Παρατηρούμε επίσης ότι καθώς η δουλεία υποχωρεί η Εκκλησία ενσωματώνει όλους αυτούς που ούτε προσεύχονται ούτε πολεμούν σε μια ομάδα που δεν ορίζεται νομικά αλλά σε σχέση με την εργασία και την παραγωγή. Για τον σκοπό αυτό τροποποιεί την τρίτη «ινδοευρωπαϊκή λειτουργία» της παραγωγής εξομοιώνοντάς την με την αγροτική εργασία. Η εργασία στους αγρούς αποκτά χριστιανική αξία, είναι αυτή που επιτρέπει τη σωτηρία της ψυχής. Όπως είπαμε παραπάνω, ελεύθεροι αλλά φτωχοί αγρότες δεν συμμετέχουν στο στράτευμα και οι συνθήκες για όλους τους εξαρτημένους αγρότες έχουν εξομοιωθεί. Η θέσμιση της κατηγορίας των *agricolantes* αναπαριστά αυτήν ακριβώς την κοινωνική διαδικασία².

Το τριμερές αυτό σχήμα θα κυκλοφορήσει ευρύτατα στη Δύση και μετά το 860 θα αναδειχθεί σε κοινό τόπο της πολιτικής και κοινωνικής θεωρίας. Θα το συναντήσουμε στην αγγλική μετάφραση του Βοήθιου, που αποδίδεται στον Αλβέρτο τον Μέγα στο τέλος του 9^{ου} αιώνα, και αργότερα, όπως θα δούμε παρακάτω, στα γραπτά των επισκόπων Αδάλβερου και Γεράρδου του Λαν και του Καμπραί αντίστοιχα³.

---

² βλ. και H. Fichtenau, *Living in the Tenth Century*.ό.π.

³ G. Duby, *Les trois ordres ou l'imaginaire du féodalisme*, Παρίσι 1978, βλ. και J. Le Goff, « Les trois fonctions indo-européennes, l'histoire et l'Europe féodale », *Annales ESC*, 6 (1979), σ. 1187-1215.

